

УДК 3;37;373;373.5;82;821

ОКУТУУ ӨЗБЕК ТИЛИНДЕ ЖҮРГҮЗҮЛГӨН МЕКТЕПТЕРДЕ АДАБИЙ ЖОМОКТОРДУ
ОКУТУУНУН НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ

*Абдибалиев Э.А. - Ош мамлекеттик педагогикалык
университетинин окутуучусу*

Аннотация: Бул макала окутуу өзбек тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде адабий жомокторду үйрөтүүнүн максаты жана милдеттери тууралуу сөз болот. Окуучуларынын кыргызча сөз байлыгын өстүрүүдө жомоктордун ролу ачып берилет. Айрым белгилүү адамдардын турмушундагы жомоктордун тарбиялык таасири көрсөтүлөт. Макаланын актуалдуулугу алгачкы жолу жомок жана адабий жомок түшүнүктөрүнүн ааламдашуу доорундагы милдеттери көрсөтүлгөн. Жомокторду окуу менен окуучулардын эне тилиндеги кебин өнүктүрүү, сөздүк корун байытуу, чыгармадагы окуяларды өз сөзү менен эркин баяндап айтып берүү, адабий ой жүгүртүүсүн өстүрүү багытында көптөгөн ишмердүүлүктөрдү аткарууга мүмкүн.

Түйүндүү сөздөр: ааламдашуу, жомок, адабий жомок, окуу, адабий окуу, адабий билим, окуу ишмердүүлүгү, сөз байлыгы, кеп маданияты

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ЛИТЕРАТУРНЫХ СКАЗОК
В ШКОЛАХ С УЗБЕКСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

*Абдибалиев Э.А. - преподаватель Ошского
государственного педагогического университета*

Аннотация: В данной статье речь пойдет о целях и задачах преподавания литературных сказок в школах с узбекским языком обучения. Раскрывается роль сказок в развитии словарного запаса кыргызского языка у школьников. Указывается воспитательное влияние сказки на жизни некоторых известных людей. Актуальность статьи заключена в том, что впервые была продемонстрирована связь с задачами концепции сказки и литературной сказки в эпоху глобализации. Читая сказки, можно сделать много работ, направленных на развитие речи учащихся на родном языке, пополнение словарного запаса, свободное изложение сказок своими словами, развитие литературного мышления.

Ключевые слова: глобализация, сказка, литературная сказка, чтение, литературное чтение, литературные знания, учебная деятельность, словарный запас, культура речи

MAIN DIRECTIONS OF TEACHING LITERARY FAIRY TALES IN SCHOOLS WITH THE
UZBEK LANGUAGE OF TEACHING

Abdibaliev E.A.-Osh State Pedagogical University

Abstract: The article deals with the purpose, tasks and main directions of teaching literary fairy-tales at schools taught in the Uzbek language. The role of fairy-tales in developing pupils' vocabulary on the Kyrgyz language is revealed in it. The educational effect of fairy-tales in the lives of famous people is also depicted. The actuality of the article is that the functions of fairy-tales and literary fairy-tales are given for the first time. By reading fairy-tales it is possible to develop pupils' speech, to enlarge their vocabulary, to retell the story in their own words, to enlarge their literary thinking

Key words: globalization, fairy tale, literary fairy tale, reading, literary reading, literary knowledge, learning activity, vocabulary, culture of speech

XXI кылымдын башталышы «ааламдашуу», же «дүйнөлөшүү», англис тилинде «глобализация» деген аталыштар менен тарыхка кирди. Муну менен жалпы планетадагы

адамдар, коомдук бирикмелер, саясий жана диний уюмдар, алардын катарында билим берүү мекемелери да интеграцияланып, байыртадан келе жаткан улуттук баалуулуктар, анын ичинде руханий байлыктар болгон жомоктор адамдардын күнүмдүк жашоосунан алыстап, алардын ордуна IT технологиялары (чөнтөк телефон, ноутбук, нетбук, планшет, электрондук кат куржун, скайб, ватсап, телевидение, кино, ОК, DVD, MTV, KTV, Internet ж.б.) турмушка активдүү аралашты. Чоң ата-чоң энелери боз үйлөрдө, очок боюнда жомок уккан муундун азыркы неберелери бири-бири менен социалдык тармактар: «Whats app», «Instagram», «Facebook», «Одноклассники», «Tik Tok» аркылуу сүйлөшүп, пикир алышып, ошолордун идеяларын өз бойлоруна сиңдирип калды.

Мындан бир-эки кылым мурдагы кыргыз турмушун карап көргөндө элдин руханий дүйнөсү жомокторго аябай жакын болуп, адамдардын көбү жомок дүйнөсүндө жашаган. Анда телевизор, интернет, радио, телефон сыяктуу маалымат каражаттары жок, негизги байланыш куралы оозеки сөз, анын ичинде манасчылардын, төкмө акындардын, жомокчулардын чыгармачылыгы болгон. Балдар мына ошолордун таасири аркылуу сөз күчүн сезип, сөз аркылуу тарбия-таалим алган. Буга бир топ мисалдарды келтирсек болот: даңазалуу манасчы Сагымбай Орозбаковдун (1868-1930) таякеси Келдибек манасчы болгон, Саякбай Каралаевдин (1894-1971) Дакиш аттуу чоң энеси балага «Манасты» кара сөз түрүндө айтып, мазмунун түшүндүрүп берген, кытайлык кыргыз манасчысы Жусуп Мамайга (1918-2014) агасы Балбай дастандын көп окуяларын жомок түрүндө айтып түшүндүргөн, Токтогул Сатылгановдун (1864-1933) апасы Бурма баласына өтө жашынан жомокторду айтып берип, анын көкүрөгүн ачууга көмөк берген, Тоголок Молдонун (1860-1942) аталаш агасы Музооке ырчы, жомокчу катары Ак-Талаа, Нарын чөлкөмүнө таанылган киши болгон, Осмонкул Бөлөбалаевдин (1888-1967) апасы Айша казак кызы болуу менен казак, кыргыз жомокторун баласына үйрөткөндүгү маалым.

Чыңгыз Айтматов (1928-2008) бала чагы тууралуу мындай эскерет: «Кат сабаты ачылбаса да, өзүнчө бир керемет сыйкыр акыл-эс ээси болгон чоң энем элдик ырларды, кошокторду жана жомокторду аябагандай көп билчү. Балалыгымдын таттуу күндөрү ошол чоң энемдин мээриминен менен өттү» [1, 15]. Ушинтип айтып келип, чоң энесине күндө бирден жомок айттырып, анан кийин гана уктарын, кээ бир күнү энеси жомогум түгөндү, кошуналардан сурап келейин деп чыгып кетерин эскерет. Анын жашаган балалык кези өзү жомокко жакындыгын кийин минтип баяндап берет: «Ашууга бир күн калганда көч бир жерге чогулуп өргүү алат. Бул түн «шыкама түнү» деп аталат. Биздин кербен да бир күнү ошондой «шыкамага» чогулду. Кичирээк боз үйлөр тигилип, анын айланасында адамдар жылынууга от жагышты. Муз, кар басып жаткан көркөм да, сүрдүү да тоолор учу-кыйырсыз узарып кете берет. Бул учурда адамга бир гана ой келет, эртең ашууну кантип ашып алар экенбиз деген. Үйүр-үйүр мал да ушул гана ойдун жетегинде болгондой, түндү коштоп, тынч жуушап жата берет. Адатта, мындай күндөрү малга бирөөлөр көз салып турбаса, от кууган немелер туш келди жайылып, тарап кетет. Ал эми айлана-чети жалаң аска-тоо менен курчалган чаптуу жерде мал да апкаарып, абайлап, бири-бирин эш тутуп жыла албай туруп калышат. Карыялар болсо, мейли алар байбиче болобу, же аксакал кары болобу, отту тегеректей орун алып, ар түркүн ырларды ырдашат, дуба окушат, жомокторду айтышат.

- Мына, ашууга да келип калдык. Баарыбыз – мал-жан, катын-бала түгөл ушундабыз. Күн нурун көрүү үчүн жайлоого чыгабыз. Ашуудан кийин жашыл шибер, тунук булак бизди күтүп турат. Биз ал жакта жайлагыбыз келет, - дегендей каалоо-тилектерин ортого салат. Ашуулардын колдоочу жана ээлерине болсо:

- Бизге тоскоол боло көрбөгүлө! Үстүбүзгө жамгыр тытмалап ургулабасын, бороон сокпосун! Жөө туман же асмандан түшкөн булут менен көзүбүздү тосуп салбасын! Биз бул тоолорду, жайлоону жаныбыздан артык көрөбүз! Балдарыбызга бак бере көр! Мал-жан жайлоого сак-саламат, түгөл жетсин! Кайра кайткан жолубузда да бөөдө кырсыктан коруй көр! Бардык кыйынчылыктарды бул жакка таштагыла! Малга көк шиберден ооз тийүү насибин буйру! Биз куштардын үнүн угуп, жайлоодогу боз үйдүн түндүгүнөн күндүн нурун

тиктегибиз келет! Теңирим, сага шүгүр кылабыз, ушул ашуудан аман-эсен өткөрө көр?! - деп жалынып-жалбарышчу. Кандай керемет кептер!» [1, 19-20].

Мына ушундай балалыгы жомоктор дүйнөсүнө туш келген, жомокко аралашып жашаган Чыңгыз Айтматов ошол дүйнөнү көкүрөгүнө сактап дүйнөгө даңкы чыккан роман, повесттерин жазды, алардын сюжеттик-структуралык курамына чыгарманын жалпы идеялык-көркөмдүк салмагында өзгөчө эстетикалык күчү бар Бугу-Эне, Чыпалак бала, Найман-Эне жана Маңкурт уул, Кайып кыз сыяктуу элдик жомокторду кайра иштеп чыгып, жогорку көркөмдүүлүккө жеткирип киргизди. Ал бала чагында жомоктор дүйнөсүндө жашагандыгын адабиятчы В.Левченко менен маектешүүсүндө мындай деп айтат: «Балалык жана өспүрүм кездин таасирлери жазуучунун чыгармачылык турмушу үчүн чынында да маанилүү фактор. Бул – ойлорду, картиналарды, аадмдардын образдарын сен ар дайым сузуп алып турган ыйык башат же кудук сыяктуу. Жаштык жана балалык кез дүйнөнүн сулуулугун таза жана көркөм түрдө кабылдоочу, аны ошол калыбында көңүлгө бекем түйүп калуучу эң дилгир, күнөөсүз жана кристалдай тунук курак» [2, 211]. Андан ары анын өзүнүн Күркүрөө суусунда сүзүп бара жаткан сыяктуу «Ээр ташы» азыр да тургандыгын айткан жери бар. Дал ошол «Ээр таш» жазуучунун «Ак кеме» повестинде эки жомогу бар баланын сүйүктүү жана сыйкырдуу жайына айланган. Дал ушул повесттин жаны, өзөгү да Марал-Эне тууралуу жомоктон турат.

Азыркы ааламдашуу учурунда жомоктор дүйнөсү адамдардан алыстады, кишилер жомокко ишенбей, жомокусуз өтүп калды. Бул цивилизацияга кошулдук деген көпчүлүк элдерге жана улуттарга мүнөздүү көрүнүш. Мындай процесс Кыргызстанда жашаган өзбек элинин турмушуна да аралашты. Өзбектердин ааламдашуу агымынан улам пайда болгон өзгөчөлүктөрүнүн бири – рыноктук мамилелерге өтүүсү, айылдагы өзбек дыйканы, шаардагы өзбек жумушчусу жана интеллигенциясы эми турмуштук муктаждыктан улам базарга чыкты, тынч кесибин ызы-чуулдуу соодагерлик менен көбүрөөк алмашты, өзбек үй-бүлөлөрдүн чоң бөлүгү эмгек мигранты катары Казакстанга, Орусияга жана алыскы чет өлкөлөргө кетти, балдарга жомок айтып берүүчү ата-энелердин бир тобунун базардан бошобой калышы, бир тобунун чет өлкөлөргө кетиши ошол балдарды тарбиялоонун бир формасын – жомок формасын жоготту. Бул социалдык жагдайлар балдардын бир кыйла бөлүгүн кароосуз калтырып, шаарларда «көчө балдары» көбөйүп, алар уюшкан кылмыштуу топтордун мүчөлөрүн, мыйзамсыз жана коррупциялык жол менен байыган адамдарды, рэкетчилик кылып кымбат машинада жүрүп, хан сарайларды салгандарды идеал тутту. Баягы жомоктордогу кыялый хан сарайлар эми реалдуулукка айланды, балдар ушундай чөйрөгө туш келди. Мына ушундай жагдайдан улам келип чыккан социалдык деграляцияга социолог-публицист С.О.Байгазиев мындай анализ берди: «Изилдөөлөр бүгүнкү окуучу өспүрүмдөрдүн кечөөгү ата-бабаларындай өз өлкөсү жөнүндө эмес, көбүнчө өз керт башынын маселелери жөнүндө ойлонуп, турмушка коммерциялык, прагматикалык мамиле тарабына, материалдык кызыкчылык жагына ооп баратышкандыгын ачыкка чыгарууда. Социологиялык изилдөөлөрдүн далилдеринен мисал келтирели. Маселен, балдар бүгүн моминтип ойлоншат:

«Мен шаардын сыртында дем ала турган үйлүү болууну каалар элем.

Мен үч кабаттуу жеке үйлүү болууну каалар элем.

Мен миллион акчалуу болууну каалайм.

Мен BMW машиналуу болууну каалайм.

Мен төрт кабаттуу үйлүү болууну жана дүйнөдөгү эң бай адам болууну каалайм.

Мен бизнесмен болууну каалайт элем, себеби мен жакшы жашоо, «крутой» болуу жана шаарда, өлкөдө «авторитет» болуу үчүн көп акча табууну каалайт элем».

Изилдөөнүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай, азыркы балдардын арасында маданий-руханий, адептик-ыймандык, атуулдук-патриоттук багытта ой жүгүрткөндөр негедир аз. Ырас, бирин-экин окуучу «Мен эски кыргыздын ырларын кайрадан жаратууну каалайм», «Мен президент болуп, өлкөмдү бай өлкө кылгым келет» дешип жооп беришкен. Балдардын

тилеги жакшы, бирок өспүрүмдөрдүн анкеталык жооптору негизинен «акча», «пайда», «бийлик-байлык», «жеке атак-даңк» сыяктуу түшүнүктөрдүн тегерегинде айланчыктап турат. Балдардын дүйнөсүндөгү мындай тенденция адеп-ыйман, руханият тарбиясынын кызыкчылыгынан караганда, кооптонууну жаратпай койбойт.

Бул жагдайдан улам, кененирээк ой жүгүртүп көрөлүчү. Бүгүнкү дүйнөдө рынок, соода-сатык системасынын үстөмдүгүнүн шартында эл, мекен, журт кызыкчылыгы деген чоң түшүнүктөр урматталбай, ыйман, уят, абийир аттуу ыйык нерселер тебеленип, материалдык байлыктын культу өсүп, үлүлчөсүнөн «кабыгынын» ичине кирип кеткен өзүмчүл, индивидуалист жандар көбөйүп, акчага, алтынга, көр дүнүйөгө жүгүнүү күчөөдө. Америкалык илимпоз Кольберг «Турмушка өзүмчүлдүк, пайдакечтик, жалаң бухгалтердик, коммерциялык, технократиялык мамиле Европа менен Америкада өзүнчө бир улуттук ооруга айлангандыгын» тынчсызданып жазат. Цивилизациянын мындай терс илдеттеринин белгилери биздин Кыргызстанда да пайда болду» [3, 11-12].

Окумуштуу ушул пикирден кийин «Жаңы Ордо» газетасындагы маалыматка таянып «өлкөдөгү анархизмдин» кесепетин мындай цифралар менен далилдейт: алкоголиктер – 100000, баңгилер – 20000, сойкулар – 30000, ажырашуу жылына – 7000, кароосуз балдар – 50000, адам сатуу жылына – 4000, адеп-ахлак кетип, эртелеп, кээде партада төрөгөн өспүрүм кыздар жылына – 2000, мектеп рэкеттерине козголгон кылмыш иши жылына – 500 ж.б.» [3, 11-12].

Ушундай кризистик абал улам жыл өткөн сайын тереңдеп азыркы өзбек окуучусунун бейнесинде мындай жагымсыз сапаттар пайда болду:

- өтө кичине чагынан акчага, коммерцияга кызыгуу;
- мектепте окууну экинчи даражадагы иш катары саноо;
- ата-энелердин, улуулардын контролунан оолак калуу;
- советтик учурда эмгек алдыңкыларын, баатыр пионерлерди, комсомолдорду идеал тутуу салты болгон, мына ушул салттын жоголушу;
- коммерсанттарды, байларды, «эрежесиз эр оюндарынын» спортчуларын, рэкеттерди, эстрада «жылдыздарын» идеал тутуп, ошолордой болууну эңсөө;
- окуучулардын элдик жана адабий жомокторду укпай же окубай калышы, китеп менен мамилесинин солгундашы же такыр эле үзүлүшү;
- ар кандай диндерге, анын ичинде өтө көп балдардын ислам идеологиясына фанатикалык түрдө берилип кетиши;
- балдардын жалпы эстетикалык табитинин өтө төмөндөшү ж.б.

Мындай абалда калган балдар коомчулугундагы, айрыкча, Ош, Жалал-Абад, Өзгөн шаарларындагы кырдаал кыйла татаалдашты, алардын негативдүү көрүнүштөрү:

- мектеп рэкетчилиги;
- окуучулар менен мугалимдердин ар кандай конфликттеринин көбөйүшү;
- уурулуктун көчөшү;
- топ-топко бөлүнүп массалык мушташтардын тез-тез болуп турушу;
- балдардын жаш чагынан түнкү клубдарга, бий аянттарына барышы;
- сойкулук, ичкиликпоздук, кумарпоздук, нашакорлук сыяктуу терс сапаттардын өспүрүмдөр жана жаштар арасында тез тарап жатышы ж.б.

Баткен шаарындагы Кызыл-Жол орто мектебинин окуу бөлүмүнүн башчысы Махабат Алимова өз мезгили тууралуу мындай деп жазат: «Чыңгыз Айтматов ким?» деген суроого жакында эле бир окуучу ойлонбостон туруп «акын» деп жооп берип салды. Анын жанындагы жакшыраак окуган курдаштары каткырып күлүштү, бирок эмнегедир менин күлкүм келбей эле катуу ыза болдум. Эмне деген жаштардын мууну келе жатат? «Жаштар – биздин келечегибиз» дейбиз. Келечегибиз ушундай түркөй жаштарыбыздын колуна түшө турган болсо анда мамлекет кайсыл жакка баратат?

Биз мектепте окуп жүргөн учурда танапис болору менен китепканага чуркап, кызыктуу китептерди башка окуучулар алып коё электе алып калалы деп шашчубуз. Китепкананын ичинде чоң кезек түзүлүп калчу эле. Анан дагы ким мурда окуп бүтөт, ким китепти көп окуйт деп бири-бирибиз менен жарышып, атаандашып окуур элек. Касымалы Жантөшовдун «Каныбегин» окуп отуруп, ичине кирип кетип, ыйлап атып, жасап аткан тамагым күйүп калганы эсимден такыр кетпейт. Биздин муундун жаштары ушинтип адабий китептерди берилүү менен окуп, чыгармалардагы каармандардын турмушунан сабак алар элек.

Азыркы окуучулар адабий китеп эмес, күнүмдүк сабакты да кыйратып окубай калды. Ар биринин колдорунда бирден телефон. Замандын талабына жараша китепти интернет менен алмаштырып атат дейин десен, интернеттен бир пайдалуу маалыматтарды алып окушсачы? Интернетте пайдаланганы «Мейл Агент», «Одноклассники» сыяктуу такыр пайдасы жок социалдык түйүндөр» [4].

Ушундай «массалык маданият» алып келген өкүнүчтүү абалга азыр эми тоскоол боло турган нерсе – элдик педагогика, улуттук баалуулуктар, көркөм адабият. Мына ушул үч казынанын баарын бириктирген нерсе – жомоктор.

Жомоктор – «элдик педагогиканын казынасы, анан калса көпчүлүк жомоктордун маңызы педагогикалык чыгармага барып такалат, б.а. аларда педагогикалык идеялар камтылат» (Г.Н.Волков) [5, 109]. Мына ошол педагогикалык маданият, таалим-тарбиялык идеялар балдарга жомоктор аркылуу өткөнү эффективдүү болот. Ырас, азыркы балдардын дүйнөсү жомоктордон кыйла алыстап кеткен, алардын көпчүлүгү жомокторду – фантазия, жалган нерсе катары кабыл алат. Бирок ошол эле кезде Ш.Перронун «Золушка», Г.Х.Андерсендин «Кар ханышасы», Д.Родаринин «Чиполлино», А.С.Пушкиндин «Балыкчы жана балык тууралуу жомок», А.Сент-Экзюперинин «Кичинекей ханзаада», Н.Носовдун «Билбесбектин жоруктары» деген жомоктору жыл сайын дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө жүз миңдеген нускаларда кайра-кайра басылат, жаш окурмандардын руханий, адептик, эстетикалык жактан туура тарбия алышына көмөктөшөт.

В.А.Сухомлинский «Жомокторду окуу, айтып берүү, аны драмалаштыруу жана угуу – тарбиялоонун ажырагыс бөлүгү» деп айтып, кызыктуу изилдөө жүргүзөт. Анын изилдөөсү боюнча окуучулардын жомок угуусу төмөнкүчө: 3-класста – 67%, 4-класста – 63%, 5-класста – 46%, 6-класста – 30%, 7-класста – 23%, 8-класста – 18% [6, 28]. Бул цифралар далилдеп тургандай жыл өткөн сайын окуучулардын жомок окууга, угууга кызыкчылыгы төмөндөп, 3-класс менен 8-класстагы айырма 49%ды түзүп калган, демек, 49% окуучулар жомоктор дүйнөсүнөн оолактап кеткен. Советтик учурда Украинанын Павлыш орто мектебинде мектеп директору болуп иштеген В.А.Сухомлинский жүргүзгөн тажрыйбанын жыйынтыгы көрсөткөн маалыматтар азыр дале жакшырып кеткен жок, кайра дагы да төмөндөдү. Ошондуктан орто мектептерде жомок окууну уюштуруу, адабият сабагында жомоктор аркылуу билим жана тарбия берүү милдети – азыркы учурдун чоң милдети.

Өзбек мектептеринде кыргыз жомокторун окуп-үйрөнүү аркылуу окуучулар төмөнкүдөй компетенттүүлүктөргө жетишет:

- жомоктордун, анын ичинде адабий жомоктордун негизги өзгөчөлүктөрүн, жанрдык белгилерин, жалпы эле табиятын өздөштүрөт;
- жомоктордун ыр (поэзия) формасында жана кара сөз (проза) формасында болорун, алардын айырмачылыктарын түшүнөт;
- жомоктордогу элдик бай лексика, стилистика менен таанышып, өздөрүнүн оозеки жана жазуу кебинде аларды колдонууну үйрөнө баштайт;
- дүйнөнү сөз өнөрү аркылуу образдуу кабылдоо ишмердүүлүгүнө ээ болот;
- жомок аркылуу реалдуу жана роматикалуу кыял дүйнөнү, турмушту таанып билишет, аларды салыштырат;
- жомоктун идеясына, темасына, образдарына, поэтикалык тилине карата өз пикирин билдирүү компетенттүүлүгүнө ээ болот;

- жомок аркылуу өз турмушунда ошол жомоктогу каармандардай болуу сезимин, идеалын калыптайт;
- жомоктордун тексттин угуу, окуу аркылуу эмоционалдык сезимдери, психологиялык кабылдоолору жогорулайт;
- жомокторду окуу жана угуу менен эстетикалык табити жогорулайт;
- жомок менен чындыкты салыштары алуу, ассоциациялоо мүмкүнчүлүгү калыптанат ж.б.

Адабияттар:

1. Айтматов Ч. Балалыгым [Текст] / Ч.Айтматов. – Стамбул: Хызыр Рекламджылык ЛТД Шти, 2002. – 138 б.
2. Айтматов Ч. Биз дүнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат. Макалалар, маектешүүлөр, сүйлөнгөн сөздөр. [Текст] / Түз.: С.Тургунбаев. – Ф. «Кыргызстан», 1988. – 400 б.
3. Байгазиев С.О. Өлкөбүздөгү бүгүнкү адеп тарбиясы: абалы жана проблемалары [Текст] / С.Байгазиев / И.Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – Б.: 2017. – 1-Чыг. 2-бөлүк, Серия: педагогика жана психология. – 11-12-бб.
4. Алимова М. Китеп окубаган жаштарга кантип келечекти ишенебиз? [Текст] /М.Алимова https://www.bbc.com/kyrgyz/learning_english/2014/02/140218_book
5. Волков, Г.Н. Этнопедагогика [Текст] / Г.Н.Волков. – М.: АСАДЕМА, 2000. – 176 с.
6. Сухомлинский, В.А. Тарбия жөнүндө [Текст] / В.А.Сухомлинский. Түз. С.Соловейчик; котор. Д.Орозалиев. – Ф.: Мектеп, 1985. – 268 б.